Jämställdhet och mångfald i livsmedelssystemet

Sammandrag och medskick från Formas seminarium 29 november 2023

Formas – Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande
Organisationsnummer: 202100-5232
Drottninggatan 89
Box 1206 111 82 Stockholm
Telefon: 08 775 40 00
registrator@formas.se
formas.se

Om seminariet

Det nationella forskningsprogrammet för livsmedel på Formas anordnade ett digitalt seminarium för att belysa frågor om jämställdhet och mångfald i svenska livsmedelssystemet den 29 november 2023. Denna sammanställning ger en överblick över det två timmar långa eventet, som bestod av presentationer av inbjudna talare som på olika sätt arbetar med frågorna och gruppdiskussioner bland alla deltagare.

Seminariet syftade till att skapa en aktuell bild av kunskapsläget om jämställdhet och mångfald och dess koppling till social transformation i livsmedelssystemet. Eventet skulle även belysa kunskaps- och forskningsbehov inom frågorna och bidra till att stärka det nationella forskningsprogrammets arbete.

Eventet välkomnade ett brett deltagande av aktörer som intresserar sig för livsmedelssystemet, däribland forskare, företagare, rådgivande organisationer, civilsamhällesorganisationer eller tjänstepersoner i offentlig sektor.

Sex talare från akademi, offentlig sektor och fristående organisation för gröna näringar gav nedslag i olika perspektiv: jämställdhet och kompetensförsörjning i lantbruket och i livsmedelssektorn i stort; migrantarbete i bärindustrin; lokal traditionell kunskap; samisk traditionell kunskap och matkultur; samt könsnormer inom livsmedelskonsumtion. Talarna var:

- Charlotta Hedberg, Umeå universitet
- Annika Jönsson, Hushållningssällskapet Skåne
- Minna Rydgård, Tillväxtverket
- Jimmy Sand, Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet
- Anna Skielta, Sametinget
- Håkan Tunón, Sveriges Lantbruksuniversitet

Det nationella forskningsprogrammet för livsmedel är ett tio-årigt tvärvetenskapligt forskningsprogram för livsmedelssektorn som Formas är värd för. Programmet syftar till att stödja omställningen till ett robust och konkurrenskraftigt livsmedelssystem. Två av seminariets talare deltog från organisationer med representanter i programmets rådgivande grupp, Sametinget och Tillväxtverket.

Ökad kunskap och innovation är viktiga drivkrafter för att möjliggöra livsmedelssystemets omställning. Det nationella forskningsprogrammet för livsmedel syftar till att stödja kunskaps- och innovationssystemet genom att bidra till nytänkande och konkreta lösningar som förverkligar livsmedelsstrategins mål, det vill säga ökad produktivitet och innovation i livsmedelskedjan samt hållbar produktion och konsumtion av livsmedel.

I sin forskningsagenda har programmet identifierat ett antal perspektiv som är viktiga utvecklingsområden för att driva på omställningen till ett hållbart och konkurrenskraftigt svenskt

livsmedelssystem. I programmets ursprungliga agenda stod jämställdhet och mångfald som ett eget utvecklingsområde. I en revidering av forskningsagendan som ägde rum 2023 har dessa integrerats inom ett nytt, bredare perspektiv om Social Transformation för att bättre spegla betydelsen av jämställdhet och mångfald för en mer rättvis tillgång till mat som minskar klyftor mellan samhällsgrupper, lika rätt till investeringar, ekonomiska resurser och ägandeskap i livsmedelskedjans alla led samt förbättrade förutsättningar att bedriva en gårdsverksamhet oavsett storlek och geografi.

Inspel från föredragande

Sex inbjudna talare presenterade olika perspektiv på jämställdhet och mångfald i Sveriges livsmedelssystem.

Jämställdhet och kompetensförsörjning i livsmedelssektorn

Med cirka 300 000 anställda utgör livsmedelssektorn en betydande del av näringslivet, men har utmaningar i att attrahera och behålla personal med relevant utbildning och att bli mer jämställt. Minna Rydgård, programledare inom Kompetensförsörjning Livsmedel på Tillväxtverket, beskrev hur många små och medelstora livsmedelsföretag idag upplever att en begränsad tillgång till lämplig arbetskraft är ett tillväxthinder. Särskilt kvinnor med relevanta utbildningar väljer ofta att arbeta i andra yrken och branscher än inom livsmedelssektorn. Attraktiviteten för kvinnor är särskilt låg i flera av sektorns mansdominerande yrken som enbart kräver gymnasieutbildning, inom primärproduktion och inom livsmedelsindustrin.

Andelen utrikesfödda bland de förvärvsarbetande inom livsmedelssektorn (33%) var högre än motsvarande siffra för hela arbetsmarknaden (24%) i 2020. Utrikesfödda har blivit allt viktigare för kompetensförsörjningen i livsmedelssektorn. Sektorerna skiljer sig åt, där till exempel restaurangbranschen har en stor andel utrikesfödda (53%) medan primärproduktionen har betydligt lägre (9%).

För att få en djupare överblick i frågor om jämställdhet, kompetensförsörjning och mångfald i svenska livsmedelssektorn idag, se Tillväxtverkets rapporter här och här.

Effekter av bärindustrins globala arbetsrörlighet

Den svenska bärindustrin är en livsmedelssektor som har genomgått ökad internationalisering. Industrin präglas av stor arbetskraftsrörlighet med säsongsarbetare, merparten från Thailand. Branschen är även del av en global migrations- och råvaruindustri, där ungefär hälften av kommersiellt plockade bär exporteras och förädlas internationellt. Charlotta Hedberg, professor i kulturgeografi vid Umeå universitet, lyfte hur migrantarbetet inom bärindustrin binder samman

Sverige och Thailand och ger olika både positiva och negativa sociala och ekonomiska effekter i båda länders landsbygdsutveckling.

I ett Formas-finansierat projekt visade Charlotta hur systemet med säsongsarbete bygger på globala ekonomiska och sociala ojämlikheter, där bärplockaren är socialt och ekonomiskt utsatt. Komplexa transnationella system för anställningar resulterar i bristande transparens gällande anställningsvillkor och öppnar möjligheter att kringgå svenska kollektivavtal.

Charlotta lyfte även att det generellt finns ett lågt intresse för bärindustrin i Sverige, vilket baseras på ett nuvarande forskningsprojekt. Branschen är underutvecklad, saknar kompetens för förädling av bär och har outnyttjad potential för lokal och regional utveckling.

Vill du lära dig mer om sociala och ekonomiska effekter av säsongsarbete i svenska bärindustrin? Du finner mer information om Charlottas två Formas-finansierade forskningsprojekt om bärindustrin här och här.

Förbättrade jämställdhetsförhållanden i lantbrukssektorn

Samtidigt som antalet kvinnliga lantbruksföretagare ökar kraftigt kvarstår jämställdhetsutmaningar. Hushållningssällskapet har därför initierat det nationella projektet ”Skörda Lika” under hösten 2023. Projektledare Annika Jönsson, Hushållningssällskapet Skåne, beskrev att projektet syftar till att stärka jämställdhet och företagande genom kunskapsinhämtning, diskussion och dialog. Lokala nätverksträffar anordnas runtom i landet för kvinnor i gröna sektorn samt webbkurser med föreläsningar och ett upprop för att öka jämställdheten i lantbruksföretag. Aktiviteterna syftar till att bidra till kompetensförsörjningsfrågan och att skapa förutsättningar för att kvinnliga lantbruksföretagare bättre inkluderas och väljer att stanna kvar i branschen.

Nätverksträffarna siktar på att nå 350 kvinnliga deltagare och kommer att behandla frågor om t.ex. kompetensutveckling; psykisk ohälsa; hur jämställdhet kan diskuteras med män; samt roller och normer i lantbruket. Juridiska och ekonomiska frågor är andra viktiga områden som lyfts, gällande t.ex. jämställdhet i arbetsmiljön, generationsskifte, samboavtal eller pension.

Vill du veta mer om projektet Skörda Lika? Här hittar du mer information.

Samisk matkultur mellan traditionell kunskap och nytänkande

Samisk matkultur, grundad i samisk traditionell kunskap árbediehtu, utmärks av naturliga säsongsvariationer och styrs av den periodvisa tillgången till ren, älg, fisk, fågel och småvilt, bär, örter och växter. Anna Skielta, handläggare på Sametinget, beskrev hur samisk matkultur omfattar livsmedelskedjans samtliga led och är starkt förankrad i den lokala näringslivsutvecklingen. Det utvecklas till exempel nya arbetsmetoder för en mer resurseffektiv och ekologisk produktion och underhåller småskaliga, självägda slakterier och förädlingsanläggningar som lägger grunden till produktutveckling med fokus på nya, attraktivare och lönsamma produkter. Samiska mattraditioner är en viktig del av Sveriges matkultur. Ökat värde kan uppnås genom att samisk mat kopplas till

utvecklingen av samisk turism. Anna redovisade även hur ett ökat fokus på samiska perspektiv kan gynna integreringen av rennäringen och dess förädling med regionala livsmedelsstrategier, inte minst i norr. Sametinget har lyft att samernas perspektiv hittills inte har varit tillräckligt integrerat i nationella livsmedelsstrategins vision och arbete.

Vill du fördjupa dig i samisk matkultur? Här kan du ta del av Sametingets arbete.

Könsnormer, omställning och matkonsumtion

Genus påverkar individers livsstil och konsumtionsmönster kopplat till klimat och hållbarhet. Jimmy Sand, utredare vid Nationella sekretariatet för genusforskning på Göteborgs universitet, gav en inblick med fokus på livsmedel i en nordisk studie som ger en aktuell kunskapsöversikt som synliggör könsstereotyper i förhållande till omställning och livsstil. De största skillnaderna mellan kvinnor och män är att män, som grupp, äter mer kött medan kvinnor är oftare vegetarianer, bryr sig mer om djurens välbefinnande och är mer benägna att följa kostrekommendationer. Dessutom spelar klass, etnicitet, utbildningsnivå och inkomst också en betydande roll för intresset av vegetarisk kost. Kvinnor är också mer mottagliga än män för argument om bland annat eko- eller rättvisemärkta livsmedel eller hälsosam kost.

Vill du fördjupa dig i könsnormer och matomställning? Här kan du ta del av Nordiska ministerrådets studie om Klimat, Kön och Konsumtion.

Om traditionellt lokalt kunskapande som stärker omställning

Vem inkluderar vi i samtalet om livsmedelsystemets omställning? Håkan Tunón, forskningsledare vid Institutionen för stad och land på SLU Centrum för biologisk mångfald, ställer frågan för att lyfta fram hur lokal och traditionell kunskap bör få en större plats i dialogen om en hållbar livsmedelsproduktion. Hållbart sedvanebruk är ett exempel på hur traditionellt bruk av naturresurser bygger på erfarenhetsbaserad och handlingsburen kunskap som överförs lokalt från generation till generation för att bevara småbruks gårdsverksamheter. Lokala samhällen spelar en viktig roll som socialt stödsystem för enskilda lantbrukare. Håkans bedömning är att livsmedelsstrategierna inte tillräckligt inkluderar perspektiv som stödjer kunskapande om småskaligt lantbruk. Fler lokala kulturer behöver lyftas in i nationella strategier så att deras förutsättningar synliggörs.

Vill du veta mer om hållbart sedvanebruk? Här finns material på området från Sametinget.

Medskick från gruppsamtal

Talare, deltagare och medverkande Formas-representanter grupperades i tre grupper för att kunna föra samtalet vidare under s.k. *breakout sessions*. I detta avsnitt redovisar vi några medskick från dialogen.

Dra nytta av potentialen av olika matkulturer och matmiljöer

Mervärdet hos en matkultur anges ofta som ett argument att bevara dess traditionella kunskap genom ökad isolering från omvärlden. Ökade utbyten mellan matkulturer, t.ex. genom att integrera och anpassa erfarenheter från perifera eller hittills uteslutna aktörer, gynnar istället nytänkande i en levande matkultur och stärker omställningens förankring i hela samhället.

För att uppnå detta behöver vi ta vara på och dra nytta av olika kompetenser och kunskaper som finns i Sverige. Vissa aktörer lyftes för att inte vara tillräckligt inkluderade i omställningen idag, till exempel:

- Samiska aktörer och samisk kunskap.
- Migrantarbetare och deras arbetsvillkor, inom bärindustrin och jordbruks- och skogsarbete.
- Nya svenskar inom till exempel restaurangbranschen, som kan vara en socialt utsatt grupp.
- Småbrukare, ekologiska eller regenerativa jordbrukare och andra små lantbruksaktörer.

Matkulturen ska vara en tillgång och resurs för omställning av samtliga led i systemet. Nya svenskar kan vara en resurs i form av arbetskraft i sektorn, men de öppnar också för nya möjligheter att utveckla ett bredare utbud av råvaror och förädlade produkter i Sverige, samt skapa nya marknader för mathantverk. Viktiga ödesfrågor för svenska livsmedelssektorn såsom proteinskiftet har även tydliga genusaspekter: frågan om framtidens utbud av animaliska och vegetabiliska proteiner speglar sig i förflyttningen av könsnormer. Skiftet kan annars begränsas utifrån dagens könsnormer kring köttkonsumtion och vegetarianism.

Det finns stora skillnader mellan städer och landsbygd när det gäller utbudet av mat, då frågan om rättvis tillgång till utbud av hälsosamma livsmedelsprodukter, klimatsmart kost och prisvärd mat, påverkas av både sociala och geografiska förutsättningar. Ökad fokus på matmiljöer gör det möjligt att adressera ojämlikheter genom ett systemperspektiv.

Forskning kan bidra till ny kunskap kring kompetensutveckling inom samiskt matföretagande, samordning av den samiska matkedjans olika delar, samt stärka betydelsen av samisk mat som drivkraft för besöksnäring. Småskalig livsmedelsproduktion och förädling och mathantverk kan ta vara på lokal och traditionell kunskap och möjliggöra arbetstillfällen i glesbygd.

Företagskultur måste förändras med ett ökat medvetandegörande för jämställdhetsfrågor och att se över normer och attityder. Frågor om social hållbarhet behöver tydligare uppmärksammas i näringens hållbarhetsarbete. Certifiering är ett viktigt verktyg för att höja standarder i livsmedelsproduktion och jämna ut spelplanen för livsmedelsaktörer. Kostnaden för certifiering är dock hög för många små aktörer och är inte alltid tillämpad för alla typer av produkter. Certifiering måste skapa ett mervärde för entreprenören. Här kan offentliga sektorn spelar en viktig roll som tonsättare genom upphandling och inköp, men också genom att skapa ändamålsenliga och långsiktiga spelregler som gynnar omfattande investeringar från den privata sektorn.

Skapa förnyade mötesplatser för policyutveckling och erfarenhetsutbyte

Hur möjliggör vi en mer inkluderande omställning av livsmedelssystemet? Det är viktigt att identifiera vilka aktörer som inte är 'i rummet', det vill säga de som inte ges möjlighet att påverka policyutveckling och politiska strategier eller belysa kunskapsbehov. Detta är en fråga som många aktörer i livsmedelssystemet behöver adressera, från branschorganisationer till offentlig verksamhet.

Det är även viktigt att fundera över vilka arenor som krävs för att bjuda in aktörer och möjliggöra lokal närvaro. Här har offentliga samtal, med lokala plattformar, en viktig roll att spela för att nå ut till fler och sedan omsätta inspel till konkreta planer.

Tillgång till dessa mötesplatser visar en viss rumslig ojämlikhet. Livsmedelsaktörer som befinner sig avlägset från beslutsfattningscentra har oftast inte samma villkor som mer centralt lokaliserade aktörer för att delta i mötesplatser. Detta gäller olika nivåer av styrning i Sverige, dvs i kommuner, regioner eller nationellt.

Den samiska kontexten visar hur en flernivåproblematik kan uppstå i skapandet av mötesplatser. Samiska perspektiv lyftes att vara svagt integrerade på olika nivåer, både nationellt, där den nuvarande livsmedelsstrategin inte anses ta tillräcklig hänsyn till traditionella kunskaper från bland annat rennäringen; regionalt, i samband med regionala livsmedelsstrategier; samt lokalt, där till exempel rennäringens värdekedja utvecklas parallellt från resten av den lokala matproduktionen.

Det krävs även ett ökat fokus på att synliggöra problem och diskutera jämställdhetsfrågor med till exempel män i livsmedelssektorn och inom företag. Framsynsarbete, t.ex. scenarieutveckling eller rollspel, och rumsligt tänkande bidrar till att systemiskt adressera ojämlikheter och visa hur en framtid kan se ut om det blir jämställt. Befintliga ojämlikheter och diskriminering har även en tendens att förstärkas vid kristider, vilket gör det än viktigare med en jämlik styrning i grunden. En långsiktig förflyttning kräver att engagemanget av olika aktörer äger rum tidigt i processen och inte bara i efterhand när besluten redan har tagits.

Nästa steg och fördjupad information

Seminariet fångade en aktuell bild av vissa kunskaps- och forskningsbehov inom frågor om jämställdhet och mångfald i svenska livsmedelssystemet. Medskick från seminariet kommer att användas som underlag i forskningsprogrammets kommande arbete med utlysningar och andra aktiviteter.

Det nationella forskningsprogrammet för livsmedel arrangerar olika seminarier och aktiviteter för att sprida intressanta forskningsresultat och möjliggöra för dialog mellan aktörer inom livsmedelssystemet, till exempel en årlig Livsmedelsforskningsdag. Håll koll på kalendariet på Formas hemsida för att få aktuell information.

Mer inblick i nationella forskningsprogrammet för livsmedel och aktuella utlysningar får du här.